

**Anonim. *Hikāyātu’ş-Şālihīn*. Haz. Muhammed
‘Abdul‘azīz ‘Abdulhālīk. Beyrut: Kitāb-Nāşirūn,
1440/2019. 128 s. ISBN: 978-2-7451-9138-0**

AYŞEGÜL METE GEZER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
Sakarya University Faculty of Theology, Turkey
aysegulmete@sakarya.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-5467-6346>

Ülkemizde son yıllarda erken dönem tasavvuf tarihi ve düşüncesine ilişkin araştırmaların sayısında artış görülmektedir. Erken dönem tasavvuf tarihini oluşturan haritanın netlik kazanmasına katkı sunmaya çalışan bu araştırmaların müracaat etmesi gereken literatür, yeni neşirler ve tahkiklerle genişlemektedir. Söz konusu literatür kapsamında değerlendirilebilecek türden *Hikāyātu’ş-Şālihīn* isimli Arapça yeni bir eser daha neşredilmiştir. “Salihlerin Hikayeleri” anlamındaki başlığı ve “sırat-ı müstakim üzere olan selef-i salihinin hayatını içerdiği”ni ifade eden alt başlığı, onun doğrudan bir tasavvuf eseri olduğu imasını taşımamaktır. Fakat içeriğini incelediğimizde onun erken dönem tasavvuf araştırmaları için göz ardı edilmemesi gereken bir eser olduğu kanaatine vardık.

Hz. Peygamber Efendimiz, Ashab-ı Kiram, tabiin ve sufilerden birçok rivayet ve anekdotun derlendiği *Hikāyātu’ş-Şālihīn*’in müellifi meçhuldür. Toplamda 20 babdan oluşan ve her bir babda 10 civarı menkıbe ve rivayet sunulan bu eserde, ara ara daha önceki peygamberlerden ve ümmetlerden salih kişilerin hayatından kesitlere de yer verilmektedir. Müellif, eserinin girişinde değil de eserini nihayete erdirirken telif sebebine ilişkin bilgiler sunar. “Zamaneden şikayet” motifli bu sunumunda müellif, yaşadığı çağda fıskın alıp başını gittiğini, salihlerin kaybolduğunu, artık tarikatların sadece isimlerden şeriatın ise resimden ibaret kaldığını kaydeder. Müslüman olarak vefat edip felaha kavuşmak isteyen kişinin, kendisine rehber olarak selef-i salihine ve onların güzel amellerine bakması gerektiğini ekler. Bu ifadeler müellifin kimliğine ve yaşadığı asra ilişkin net bir resim ortaya

koymamaktadır. Zira zamaneden şikayet motifini Asr-ı Saadet'ten sonra hemen hemen her asırda yazılan kitaplarda görmekteyiz. Bununla birlikte eserine mezhep imamlarından Ebû Hânîfe'nin velayet yönüne işaret eden rivayetleri alması (ss. 123-125) cihetinden müellifin Hanefî olabileceği kanaatindeyiz.

Eseri neşre hazırlayan Muhammed 'Abdul'azîz 'Abdulhalîk, *Hikâyâtü's-Şâlihîn* hakkında herhangi bir bilgi sunmamakla birlikte ilerleyen sayfalarda yer yer "mahtutada şöyle geçmektedir" kabilinden dipnotlar kaydetmektedir. Buradan eserin yazmaya dayalı bir neşir olduğu anlaşılmaktadır ancak söz konusu dipnotlarda yazmanın yer aldığı koleksiyona ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. Türkiye geneli yazma eser koleksiyonlarında yaptığımız tarama neticesinde bu esere rastlayamadık. Bununla birlikte Beyrut'ta neşredilmesi sadedinde Lübnan koleksiyonlarında yer alan bir yazma eser olması muhtemeldir.

Hikâyâtü's-Şâlihîn'in içeriğini tetkik etmeden önce sadece bab başlıklarına genel olarak baktığımızda onun tasavvufi terminoloji ve pratiklerin yanı sıra tasavvufun tartışmalı meselelerini de dikkate alan bir yapı arz ettiğini görürüz. İlk bab temiz azık ve helali talep konusuyla başlamakta ve sırasıyla şu bab başlıklarıyla devam etmektedir: "nefs riyazeti", "mücadele ve ibadet", "Allah Teala'ya olan haşyet ve onun havfıyla ağlama", "dili koruma ve eziyeti terk etme", "tevbe edenler ve tevbe sebepleri", "evliyaların kerametleri", "salihlerin duaları ve dualarına sür'atle icabet olunması", "salihlerin temiz niyetleri ve iç yüze ilişkin bilgi vermeleri", "Allah'a tevekkül ve ondan gayrıdan korkmama", "evliyanın cömertliği ve yardımları", "yöneticilerin zühdü ve vera'ı", "hanımların zühdü", "çocukların kulluğu ve kerametleri", "kölelerin vera'ı ve zühdü", "fakir ve zayıfların hikayeleri", "darda kalanların ve onlara yapılan yardımların hikayeleri", "evliyanın vefatı ve kerametleri", "vefatları sonrası salihlerin rüyada görülmeleri" ve çeşitli hikayelerin derlendiği 20. babla eser sona ermektedir.

Bu başlıklardan da anlaşılacağı üzere eserin tasavvufi açıdan en güçlü yönü 7. bölüme kadar olan bölümlerde yerini bulmaktadır. Zira bu bölümlerde tasavvuf ilminin tasfiye ve tezkiye yöntemleri içerisinde yer alan bazı kavramlar ve pratikler konu edilmektedir. Ondan sonraki bölümlerin bir kısmında yine bu güçlü yönü görmekteyiz ki söz konusu bölümlerde tasavvufun tartışmalı meseleleri arasında da yer alan keramet, ricalu'l-gayb, rüya, velayet-nübüvvet, vefat edenler için yapılan dua ve iyiliklerin durumu gibi kavram ve konular işlenmektedir. Bu itibarla eserin erken dönem

tasavvuf tarihinin gündemindeki tartışmaların takip edilebileceği bir zemine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Geriye kalan “çocukların kulluğu ve kerametleri”, “zayıfların hikayeleri”, *edebu'l-müluk* kategorisinde yer alacak türden “yöneticilerin zühdü ve vera'ı” başlıklarına sahip birkaç bölümün eseri kuşatıcı bir yapıya büründürdüğü düşünülebilir. Lakin geneli itibariyle eserin tasavvufi şahsiyetlerin sözleri ve hayatlarından kesitler sunmak suretiyle tasavvufi terminolojiye ve yaşayışa ilişkin adeta bir âdâb eseri hüviyetinde olduğunu iddia etmemizi sağlayan birçok veri barındırmaktadır.

İçeriksel bir analiz yapıldığında tasavvufi kabullerin eserin bâb sıralamasına tesir ettiği öngörülebilir. Meselâ ilk bölümün temiz azık ve helâli talep edip şüphelilerden kaçınma konusuna hasredilmesi aslında tasavvufi hayata atılacak ilk adımı tasvir etmektedir. Çünkü bütün sufiler öğretilerine helal lokmaya yönlendirmeye başlamaktadır. Hatta İbrâhîm b. Edhem tasfiye-tezkiye yöntemleri kapsamında helâl yemeyi yegâne unsur olarak zikrederek onu seyr u sülûk anlayışının esası yapmasıyla öne çıkmaktadır.¹ *Hikāyātu's-Şālihīn*'in de ilk başlığında her şeyin başının helal yemek olduğu fikrine dikkat çekilerek adeta bundan sonraki başlıklarda ne anlatılacaksa bütün bu anlatılanların ve öğüt olarak sunulanların ancak helal lokmayla bir anlam ifade edeceği; aksi hâlin boşuna bir uğraş olduğu ima edilmiştir. Aynı şekilde bu bölüm, İbrâhîm b. Edhem'in rivayetleri² öne çıkarılarak işlenmiştir.

Eserde alışlagelenin dışında bazı taksimler dikkat çekmektedir. Örneğin nefis terbiyesi sadece onu arzu ettiği yiyeceklerden alıkoymayla ve az yemeyle sınırlandırılmıştır (ss. 12-15). Oysa tasavvuf literatüründe az yemenin hemen yanında kılet-i kelim ve kılet-i menam yani konuşmayı ve uykuyu azaltma pratikleri, nefis terbiyesinin bir parçası olarak sunulmaktadır. Bununla birlikte eserde kılet-i menâma ilişkin rivayetlere “mücadele ve ibadet” başlıklı 3. bölümde (ss. 16-19) rastlanır. Uykuyu mücâhedenin zıddı olarak sunan bu bölümde verilmek istenen mesaj salt olarak uykuyu terk etmek değil; onun yerine insanların işlerini halletmek, halkın sorunlarını çözmek ve bunun yanı sıra zikr u taatle meşgul olmak veya

¹ İbrâhîm b. Edhem'in şu cümlesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır: “Yiyeceğin helâl ve temiz olsun da varsın teheccüd namazın ve gündüz nafil orucun olmasın (أطب مطعمك ولا عليك أن لا تقوم بالليل (و تصوم بالنهار)). Bkz. Ebü Nu'aym el-İşfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 8/31.

² Bu başlıkta İbrâhîm b. Edhem'den aktarılan başka bir söz de “لا ينال هذا الباب بكثرة الطاعات إلا بالقوت الحلال” manevî bir mertebeye ancak helal azık ile erişileceği fikrini canlı tutmaktadır. *Hikāyātu's-Şālihīn*, s. 8.

Cuneyd el-Bağdādî örneğinde olduğu gibi ticaretle uğraşmak ama nafile ibadetten de geri kalmamaktır.

Eserde seçilen rivayetlerde sunulan bazı örnekler de dikkat çekicidir. Mesela gereksiz konuşmalardan kaçmak ve gıybeti terk etmekle alakalı rivayetler in derlendiği 5. babda (ss. 26-29), bir anlık gafletle bu hataya düşen selefin, oruç tutmak veya bir köle azat etmek gibi bu hatalara nasıl kefarete getirdiklerine ilişkin örnekler sunulmuştur. Benzer şekilde salihlerin vaazlarına kulak verme neticesinde istiğfar edip Allah'a yönelen zevattan uzun uzadıya bahsedilen 6. babda (ss. 30-40), manevi tekamülde vaaz dinlemenin ne derece güçlü bir rol oynadığı gündeme getirilmektedir. Ayrıca son nefes ve ahiret üzerine tefekkür etmenin, kişiyi ağlamaya ve ahiret için amel etmeye sevk edeceği mesajını veren rivayetler (ss. 20-25) de dikkat çekicidir.

Eser geneli itibarıyla ana akım tasavvufunun görüşlerini yansıtsa da ana akımın dışında kalan bazı anekdotlar barındırmaktadır. Ana akım tasavvuf, ittiba-ı Rasul'ü yegâne hedef olarak göstermek suretiyle aşırılıklardan uzak; "denge" üzerine kurulu bir dindarlık anlayışı ortaya koymaktadır. Bilhassa erken dönemde yazılan birçok tasavvuf eseri manevi hayatta Hz. Peygamber'in uyguladığı ve yönlendirdiği dengeyi yaşama ve dolayısıyla aşırı zühd hareketlerini tasavvuf sahasının dışına çıkarma amacını da taşıyarak kaleme alınmıştır. Ancak *Hikāyātu's-Şālihīn*'de söz konusu dengeden uzak; 'müfrit' denilebilecek nitelikte hikayelere de rastlanmaktadır. Özellikle önceki ümmetlerde yaşayan zahidlerin hayatından aktarılan bazı hikayelerde söz konusu aşırılık dikkat çekmektedir. Her ne kadar yer yer rastlansa da katı zühd pratiklerine ve marjinal hareketlere ilişkin bu rivayetleri ihtiva etmesi eserin zayıf yönüdür. Bu açıdan müellifin, heteredoks eğilimleri tasavvufî alanın dışına çıkarma gayretinde olan erken dönem müellifleriyle aynı kaygıyı taşımadığı anlaşılmaktadır.

Bu zayıf yönüne rağmen eser, araştırmalarını erken döneme yoğunlaştıranlar için başvurulması gereken bir eserdir. Zira burada Hâbîb el-'Acemî'den Serî es-Sekâtî'ye, Râbî'a el-'Adeviyye'den Yaḥyâ b. Mu'âz'a kadar erken dönemin önde gelen şahsiyetlerinin rivayetleri yoğun bir biçimde yer almaktadır. Bu bağlamda eserde, aşağıdaki şahıs bulutunda da görüldüğü üzere, Hz. Peygamber Efendimiz ve Ashab-ı kiramdan sonra kendisinden en çok rivayet aktarılan ve hayatından kesitler sunulan kişi İbrâhîm b. Edhem'dir. İbrâhîm b. Edhem'in bu denli öne çıkması eserin daha ziyade Horasan tasavvuf ekolünün fikriyatını aktardığı şeklinde

KAYNAKÇA

el-Işfahānī Ebū Nu‘aym. *Ḥilyetü'l-evliyā*. 8 c. Beyrut: Dāru'l-Fıkr, 1416/1996.

Ḥikāyātu's-şāliḥīn. Nşr. Muḥammed ‘Abdül‘azīz ‘Abdülḥālīk. Beyrut: Kitāb-Nāşirūn, 1440/2019.